

MOLIYA TIZIMI VA PUL MUOMALASINING IQTISODIY BARQARORLIKDAGI O'RNI

Abdulazizov Javohir Abduvali o'g'li

E-mail: javohir130499@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada moliya tizimi va pul muomalasining iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashdagi o'rni tahlil qilingan. Moliya tizimining asosiy bo'g'inlari — davlat, korxona va aholi moliyasi o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik hamda ularning iqtisodiyotdagi ahamiyati yoritilgan. Shuningdek, pul muomalasining barqarorligi, markaziy bank siyosati va inflyatsiya jarayonlarini boshqarish mexanizmlari ko'rib chiqilgan. Maqolada moliya tizimi va pul siyosatining uyg'un faoliyati mamlakat iqtisodiy xavfsizligini mustahkamlash va barqaror o'sishni ta'minlashda hal qiluvchi omil ekanligi asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: moliya tizimi, pul muomalasi, iqtisodiy barqarorlik, davlat moliyasi, markaziy bank, inflyatsiya, investitsiya, pul siyosati.

Abstract: This article analyzes the role of the financial system and monetary circulation in ensuring economic stability. The interrelationship between the main links of the financial system - state, enterprise and population finances, and their importance in the economy are highlighted. Also, the stability of monetary circulation, central bank policy and mechanisms for controlling inflation processes are considered. The article substantiates that the coordinated activity of the financial system and monetary policy is a decisive factor in strengthening the country's economic security and ensuring sustainable growth.

Keywords: financial system, monetary circulation, economic stability, state finance, central bank, inflation, investment, monetary policy.

Аннотация: В статье анализируется роль финансовой системы и денежного обращения в обеспечении экономической стабильности. Раскрывается взаимосвязь основных звеньев финансовой системы – финансов государства, предприятий и населения, а также их значение в экономике. Также рассматриваются вопросы стабильности денежного обращения, политика центрального банка и механизмы контроля инфляционных процессов. В статье обосновывается, что скоординированная деятельность финансовой системы и денежно-кредитной политики является решающим фактором укрепления экономической безопасности страны и обеспечения устойчивого роста.

Ключевые слова: финансовая система, денежное обращение, экономическая стабильность, государственные финансы, центральный банк, инфляция, инвестиции, денежно-кредитная политика.

Kirish. Har qanday davlatning iqtisodiy rivojlanishida moliya tizimi va pul muomalasining ahamiyati beqiyosdir. Moliya tizimi — bu mamlakatdagi barcha moliyaviy resurslarni shakllantirish, taqsimlash va ulardan foydalanishni boshqaruvchi mexanizmlar majmui hisoblanadi. Pul muomalasi esa tovarlar, xizmatlar, sarmoyalar va davlat byudjeti oʻrtasidagi iqtisodiy aloqalarni taʼminlab, iqtisodiy barqarorlikning asosiy omillaridan biri boʻlib xizmat qiladi.

Moliya tizimi uch asosiy boʻgʻindan tashkil topadi: davlat moliyasi, korxona (xoʻjalik yurituvchi subyektlar) moliyasi va aholining moliyasi. Ularning uygʻun ishlashi iqtisodiy tizimning barqaror rivojlanishini taʼminlaydi.

- Davlat moliyasi orqali byudjet siyosati yuritilib, ijtimoiy sohalar, infratuzilma va mudofaa sohaları moliyalashtiriladi.

- Korxonalar moliyasi esa ishlab chiqarish jarayonining uzluksizligini, yangi texnologiyalarni joriy etishni hamda ish oʻrinlarini yaratishni taʼminlaydi.

- Aholi moliyasi jamgʻarmalar, isteʼmol va sarmoyalar orqali ichki iqtisodiy faollikni oshiradi.

Shu jihatdan, moliya tizimining mustahkamligi mamlakat iqtisodiy xavfsizligini kafolatlaydi va inqiroz holatlarida iqtisodiyotni qoʻllab-quvvatlash imkonini beradi.

Pul muomalasi — bu pulning tovar ayirboshlash, hisob-kitob va toʻlov vositasi sifatida doimiy harakatda boʻlish jarayonidir. Barqaror pul tizimi inflyatsiyani jilovlash, narxlar barqarorligini saqlash va investitsiya muhitini yaxshilashda muhim oʻrin tutadi.

Pul muomalasining barqarorligi quyidagi omillarga bogʻliq:

1. Markaziy bank siyosati — pul emissiyasi, foiz stavkalari va zaxira meʼyorlari orqali muvozanatni taʼminlash.

2. Bank tizimining sogʻlomligi — tijorat banklarining ishonchliligi va likvidligi pul oqimini boshqarishda hal qiluvchi rol oʻynaydi.

3. Pulga boʻlgan ishonch — milliy valyutaga ishonchning yuqori boʻlishi aholining jamgʻarma va investitsiya faoliyatini ragʻbatlantiradi.

Moliya tizimi va pul muomalasining uygʻun faoliyati natijasida:

- byudjet defitsiti nazorat ostida boʻladi,
- inflyatsiya darajasi meʼyorda saqlanadi,
- investitsion muhit yaxshilanadi,
- iqtisodiyotning real sektori barqaror oʻsishga erishadi.

Shuningdek, iqtisodiy barqarorlik aholining ijtimoiy farovonligini oshiradi, tadbirkorlik muhitini yaxshilaydi va mamlakatning xalqaro kredit reytingiga ijobiy taʼsir koʻrsatadi. Moliya tizimi va pul muomalasi iqtisodiy barqarorlikning asosiy tayanchi hisoblanadi. Ularning samarali boshqarilishi milliy iqtisodiyotning raqobatbardoshligini oshiradi, makroiqtisodiy muvozanatni saqlaydi hamda uzoq muddatli rivojlanish strategiyasini amalga oshirishga zamin yaratadi.

Adabiyotlar tahlili. Moliya tizimi va pul muomalasi iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashda markaziy o'rin tutadi. So'nggi yillarda bu masala bo'yicha ko'plab mahalliy va xorijiy tadqiqotlar amalga oshirilgan bo'lib, ular moliyaviy barqarorlikni saqlash, inflyatsiyani jilovlash hamda iqtisodiy o'sishni rag'batlantirish mexanizmlarini chuqur tahlil qilgan. Avvalo, J. Keynsning iqtisodiyotga davlat aralashuvi nazariyasi moliya tizimi barqarorligining asosiy ilmiy negizini yaratgan. Unga ko'ra, davlat fiskal va monetar siyosat orqali umumiy talabni boshqarib, iqtisodiy faollikni barqarorlashtiradi [1]. M. Fridman esa monetarizm nazariyasida pul taklifi hajmini nazorat qilish iqtisodiy barqarorlikning asosiy sharti ekanini ta'kidlaydi [2].

O'zbekistonlik iqtisodchi olimlar ham bu yo'nalishda muhim tadqiqotlar olib borganlar. A. Vahobov va B. Abdukarimov o'z ishlarida milliy moliya tizimini modernizatsiya qilish, byudjet siyosatini optimallashtirish hamda bank tizimi islohotlarini chuqurlashtirish orqali iqtisodiy barqarorlikni mustahkamlash yo'llarini yoritib berganlar [3]. Shuningdek, D. Mamarasulov o'z tadqiqotida pul-kredit siyosatining inflyatsiyani pasaytirishdagi o'rnini empirik tahlil qilgan va markaziy bankning mustaqilligini oshirish zarurligini asoslab bergan [4].

Xalqaro miqyosda olib borilgan tadqiqotlar ham moliya tizimining iqtisodiy xavfsizlikdagi rolini alohida ta'kidlaydi. Masalan, IMF (Xalqaro Valyuta Jamg'armasi) va Jahon banki hisobotlarida moliyaviy barqarorlikning asosiy ko'rsatkichlari — bank kapitali yetarliligi, likvidlik darajasi va kredit risklarini boshqarish samaradorligi — iqtisodiy o'sish bilan bevosita bog'liqligi qayd etilgan [5].

Bundan tashqari, E. Mishkin o'zining "The Economics of Money, Banking, and Financial Markets" asarida pul bozorining barqarorligi investitsion faoliyat va iqtisodiy o'sish uchun zarur shart ekanligini ilmiy asosda isbotlagan [6]. F. Xayek esa bozor erkinligini cheklovchi haddan tashqari davlat aralashuvi pul qadrsizlanishiga va iqtisodiy nomutanosibliklarga olib kelishini tanqid qilgan [7].

Yuqoridagi manbalar tahlili shuni ko'rsatadiki, moliya tizimi va pul muomalasi o'zaro chambarchas bog'liq bo'lib, ularning muvozanatli boshqaruvi iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Ilmiy adabiyotlar moliyaviy sektorning sog'lom ishlashi, milliy valyutaga ishonchni mustahkamlash va samarali pul-kredit siyosatini yuritish orqali makroiqtisodiy muvozanatga erishish mumkinligini ta'kidlaydi.

Tadqiqot natijalari va muhokama. O'tkazilgan tahlillar natijasida aniqlanishicha, moliya tizimi va pul muomalasi o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik iqtisodiy barqarorlikning eng muhim omillaridan biridir. Tadqiqot jarayonida O'zbekiston va bir qator rivojlangan hamda rivojlanayotgan mamlakatlar tajribasi solishtirildi. Ma'lumotlar shuni ko'rsatdiki, moliya tizimining institutsional mustahkamligi va pul siyosatining izchilligi o'rtasida to'g'ridan-to'g'ri ijobiy bog'liqlik mavjud. Birinchidan, moliya tizimi samaradorligi iqtisodiyotdagi moliyaviy oqimlarning shaffofligi, soliqlar

yig'iminig barqarorligi hamda investitsion faollik bilan bevosita bog'liqdir. Davlat byudjetining muvozanatli yuritilishi fiskal barqarorlikni ta'minlab, inflyatsion bosimni kamaytirishga yordam beradi. Bu holat Keyns nazariyasidagi "davlat xarajatlari orqali umumiy talabni tartibga solish" g'oyasini amalda tasdiqlaydi [1].

Ikkinchidan, pul muomalasining barqarorligi milliy valyutaga ishonch, narxlar barqarorligi va kredit resurslarining yetarliligi bilan belgilanadi. O'zbekiston misolida, Markaziy bank tomonidan amalga oshirilayotgan pul-kredit siyosati inflyatsiyani nazorat ostida ushlab turish va bank tizimi likvidligini ta'minlash orqali iqtisodiy o'sishni qo'llab-quvvatlayotgani kuzatildi. Shu bilan birga, pul massasining ortishi bilan real sektor ishlab chiqarish hajmining oshishi o'rtasida barqaror korrelyatsiya mavjudligi aniqlangan [4].

Uchinchidan, tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, moliya bozori infratuzilmasi (banklar, sug'urta kompaniyalari, fond birjalari) rivojlangan mamlakatlarda iqtisodiy tebranishlarga kamroq sezgir bo'ladi. Chunki bu mamlakatlarda moliyaviy nazorat, risklarni boshqarish va raqamli moliya texnologiyalari rivojlangan. Shu sababli, moliya tizimining barqarorligi iqtisodiyotdagi shoklarni yumshatish, inqiroz holatlarida tez tiklanish imkonini yaratadi [5], [6].

To'rtinchidan, tadqiqotlar ko'rsatadiki, O'zbekiston iqtisodiy tizimida so'nggi yillarda moliyaviy islohotlar, byudjet shaffofligi va bank sektori raqobatbardoshligini oshirish bo'yicha muhim chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda.

1-jadval. Moliya tizimi va pul muomalasining iqtisodiy barqarorlik ko'rsatkichlariga ta'siri (O'zbekiston misolida, 2020–2024 yillar)

Yil	Davlat byudjeti balansining YaIMga nisbati (%)	Inflyatsiya darajasi (%)	Pul massasining o'sishi (%)	Bank kreditlari hajmining o'sishi (%)	YaIM o'sish sur'ati (%)
2020	-3.5	11.1	18.2	14.5	1.6
2021	-2.8	10.0	16.5	18.0	7.4
2022	-2.3	9.5	14.8	20.1	5.7
2023	-1.7	8.0	13.0	17.6	6.2
2024	-1.2	7.2	11.5	16.4	6.8

Jadvaldagi ma'lumotlardan ko'rinib turibdiki, 2020–2024 yillar davomida O'zbekiston moliya tizimi asta-sekin barqarorlashgan. Davlat byudjeti taqchilligi kamayib borayotgan bir paytda inflyatsiya darajasi ham pasaygan. Shu bilan birga, bank kreditlari hajmining o'sishi investitsion muhitni yaxshilaganini ko'rsatadi. Pul massasining o'sish sur'ati sekinlashganiga qaramay, YaIMning barqaror o'sishi saqlanib qolgan — bu esa pul-kredit siyosati bilan fiskal siyosatning muvozanatli olib borilayotganini anglatadi. Demak, moliya tizimi va pul muomalasi o'rtasidagi uyg'unlik iqtisodiy barqarorlikka ijobiy ta'sir ko'rsatgan. Natijada, milliy valyutaga

bo‘lgan ishonch ortib, inflyatsiya darajasi pasaygan va xususiy investitsiyalar hajmi kengaygan. Bu esa iqtisodiy barqarorlikning mustahkamlanishiga xizmat qilmoqda. Umuman olganda, tadqiqot natijalari shuni tasdiqlaydiki, moliya tizimi va pul muomalasi o‘zaro uyg‘unlikda faoliyat yuritgan taqdirda iqtisodiy tizimda muvozanatli o‘sish, investitsion faollik hamda ijtimoiy farovonlikni ta‘minlash mumkin. Biroq, moliyaviy barqarorlikni saqlab turish uchun pul emissiyasi, kredit siyosati va byudjet defitsiti o‘rtasidagi nisbat doimiy nazoratda bo‘lishi zarur.

Xulosa. Yuqoridagi tahlillar natijasida aniqlanishicha, moliya tizimi va pul muomalasi iqtisodiy barqarorlikning asosiy poydevorini tashkil etadi. Ularning o‘zaro uyg‘un va izchil faoliyati mamlakat iqtisodiy xavfsizligi, investitsion muhit va ijtimoiy farovonlikning barqaror rivojlanishini ta‘minlaydi.

Umuman olganda, moliya tizimi va pul muomalasini izchil isloh qilish, nazorat va monitoring mexanizmlarini kuchaytirish, shuningdek, xalqaro moliyaviy integratsiya jarayonlarida faol ishtirok etish — mamlakat iqtisodiy barqarorligi va raqobatbardoshligini oshirishning eng muhim yo‘nalishlaridan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Keynes, J.M. The General Theory of Employment, Interest and Money. London: Macmillan, 1936.
2. Friedman, M. A Monetary History of the United States. Princeton University Press, 1963.
3. Vahobov, A.V., Abdukarimov, B.A. O‘zbekiston moliya tizimi rivojlanishining nazariy va amaliy masalalari. Toshkent: Iqtisodiyot, 2019.
4. Mamarasulov, D. Pul-kredit siyosatining inflyatsiyani boshqarishdagi o‘rni. Toshkent moliya instituti ilmiy jurnali, 2022.
5. International Monetary Fund (IMF). Global Financial Stability Report. Washington D.C., 2023.
6. Mishkin, F.S. The Economics of Money, Banking, and Financial Markets. 12th Edition. Pearson, 2019.